

Bölüm 2.

Öznenin Arada Bir Yerde Kayboluşu: Bilinmeyene Göç

Ayşe Kıran

Giriş: Olanaksız Bir Yer

Bu sunuda Türkçeye “çevreyer” olarak çevrilebilecek “paratopie” kavramından yola çıkılacaktır. Bilindiği gibi, Yunancadaki “para” öneki “yanında”, “-topik” soneki de Aristo geleneğinde “bilinen yer“ anlamını taşır. Bu bağlamda paratopik yazar, yer, uzam ve zaman, bilinen, yerleşik olanın yanında yer alan kişi, yer, uzam ve zaman olarak tanımlanabilir. Terim kuramsal bir genişlemeyle hem ait olanı hem olmayanı, hem çevrede hem çevre dışında olanı, ne içerde ne dışarda olanı olduğu kadar bir yerden bir yere gideni, yerini bulamayanı işaret eder (Maingueneau 2004: 86). Çevreyer ya da paratopi bir toplumsal gruba ait olmayanı “kimlik”, bir yere ait olmayanı uzam ve bir âna ait olmayanı da zaman kavramıyla ifade eder. Bu üç özelliğe bağlı olarak bir dördüncüsü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır: Dile ilişkin paratopik konular ve yazınsal yaratı.

Michel Foucauld’nun dil ve düşünce alanlarına sunduğu, Türkçede de kullanılan “arşiv” terimi (Foucauld 1969: 173) gelenek ile unutmaya arasında kalan yaşam içinde, yaşam kurallarının düzenli olarak değişimlerini gösteren sözceleri ortaya koyar. Bir başka deyişle, metinler ve söylenler birbirine karışır (Maingueneau 2004: 71).

Yaratıcı Yazarın Yeri

Kritimu’nun (Giritim Benim) yazarı Sabâ Altınsay, ikinci kuşak bir yaratıcı olarak hiç yaşamadığı, ama gerçek olduğundan neredeyse emin olduğu bir geçmişi büyükbabasının anlattıklarından yola çıkarak yeniden kurmaktadır. Doğal olarak bellek tüm olayları, tüm bilgileri, tüm duyguları anımsamayaabilir, karıştırabilir, özel anları paylaşmak istemeyebilir ya da bellekteki boşlukları doldurabilir, karışıklıkları düş gücüyle düzeltebilir. Altınsay kendisine anlatılanları olduğu gibi dile getirmemiş, yazar bilinci ve kurgu yeteneğiyle bir “roman gibi” yazmıştır. Romancı “Sonsöz”ünde kahramanların gerçek olduğunu, babasının da bu kahramanlardan birinin oğlu olduğunu belirtmektedir (Altınsay: 305). Bu durumda yazarın geleneksel, alışılmış bir konumda olmadığı görülmektedir. Birbirinden ayrı düşünölemeyecek bellek ve tarih, siyaset, tanıklık ve edebiyat yan yana durmaktadırlar. Yazar ise, bu ögelerin hem içinde hem dışında, hem ortasında hem de yanında yer almaktadır. Hem dedesinin anıları ile gerçek olarak kabul ettiği bir geçmişte, Girit’te hem de “şimdi”nin Türkiye’sinde. Bu nedenle arada bir yerde paratopik bir zamanda kurgusunu oluşturmak zorunda kalmış, Girit’e ve o geçmişe ait ol(a)madan kendisini “şimdi”de tutmuştur.

Altınsay yazın ve kurgu alanına girdiğinde ise gerçekliğe yakın bir yerde kurgudan uzaklaşmadan ne orada ne burada durmakta (Maingueneau 2004: 72), özyaşamöyküsünden yaşamöyküsüne dönmekte, kendi yaratma koşullarını oluşturmaktadır. (Maingueneau 2004: 75). Öte yandan göç yazını Türkiye’de hem belgelere, hem geçmişe, hem de uzun yıllar üzerinde az konuşulan bir alana, bir arşive gönderme yaptığı için, sınırları biraz belirsiz bir alan oluşturarak yaratıcı yazarı da bu sınırlar arasında bir denge kurmaya zorlamaktadır.

Böyle bir romanı yazmak insan davranışlarını, duygularını, betimleyebilmek, olayları anlatabilmek için hem o evreni bilmek hem gerçeklikten kopmamak, hem arada bir yerde durmayı, hatta geri çekilmeyi bilmek gerekir. Bir yazar yapıtının ifade ettiği durumlardan etkilenerek, bunları kendi estetik anlayışıyla dile getirir. Altınsay da büyük babası ve büyük annesinin yaşadıklarını anlatmak için yazın dilini seçmiş bir roman olarak okunmasını amaçlamıştır. Bir yanda kendi yaşamadığı bir gerçek dünya deneyimi, öte yanda kurgunun ve yaratıcılığın sonsuz olanakları. Yazar, bu arada bir yerin okuyucusunu ve belki de kendisini aldatmaması için romanına bir “Sonsöz” eklemiştir. Böylece kendisini olayları sahneleyen konumuna oturtmuş, öznel olan sözceleme metnini bir roman olarak sahnelemiştir (Maingueneau 2004: 109). Bunu yaparken yaratıcı yazar olarak metninde kendisinden iz bırakmayarak “Sonsöz”ünde kendini metnin yanında konumlandırmıştır. (Maingueneau 2004: 109).

Zamanın ve Uzamın Paratopisi

“Coğrafya kaderdir”
Ibn Haldun, *Mukaddime*

Akdeniz’de çok önemli bir stratejik ada olan Girit önce Roma sonra Bizans topraklarına katılmış, daha sonra 825-826-960 yılları arasında fetihçi Müslüman Araplar tarafından yönetilmiştir. Arapların çekilmesiyle ada tekrar Bizans İmparatorluğuna geçmiş, ancak XII. yüzyıldaki IV. Haçlı seferinden sonra adaya Venedikliler egemen olmuş, anavatanlarından önemli sayıda insanı buraya yerleştirmişlerdir. 1669 yılında Girit imtiyazlı olarak Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmıştır. Ancak Osmanlı yönetiminin Girit’e yerleştirdiği Müslüman Osmanlıların sayısı gibi, Müslüman Osmanlılığı kabul edelerin de sayısı bilinmemektedir. 1760 yılı itibariyle nüfusu 260 bin olan Girit’te yaklaşık 200 bin Müslüman yaşıyor, Ortodoks Hıristiyanların sayısı 60 bini geçmiyordu. (<https://stratejisiite.wordpress.com/2016/03/18/tarih-girit-elimizden-nasil-cikti/>)

1830’da Yunanistan anakarada bağımsız bir devlet olarak kurulduğu halde Girit 1840’da Londra Anlaşmasıyla Osmanlı yönetimine bırakılmış, 6 Ekim 1867’de Osmanlı, Girit’e “muhtariyet” tanımıştır. (<https://stratejisiite.wordpress.com/2016/03/18/tarih-girit-elimizden-nasil-cikti/>). 1878 yılında ise Rumlara yeni haklar tanınmış, 1897’de de Avrupalılar Girit’e tam özerklik vermişlerdir. Bu arada Yunanlılar adayı Yunan topraklarına katmak istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Ama bir yıl sonra özerk Girit devleti kurulmuş (1898), bunun üzerine adanın Müslüman halkından on binlercesi (60 bin olduğu tahmin edilmektedir) Anadolu’nun Ege kıyılarına göç etmiştir. (<https://stratejisiite.wordpress.com/2016/03/18/tarih-girit-elimizden-nasil-cikti/>). Bu durum 1909 yılına dek sürmüştür. Bu tarihten itibaren adada Osmanlı’nın varlığı yalnızca Osmanlı bayrağının dalgalanması ile görülmüştür. Girit hukuksal olarak Osmanlı yönetiminde, fiili olarak da Yunanistan’ın etki alanındaydı. Balkan savaşları sırasında (1912-1914) ada fiilen Osmanlı yönetiminden çıkarak Yunanistan tarafından yönetilmiştir. Osmanlı Devletinin I. Balkan Savaşında Balkan devletlerine mağlup olmasıyla 30 Mayıs 1913’te imzalanan Londra Barış Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, Girit’i Yunanistan’a teslim etti (<http://giritliler.blogspot.com.tr/2012/08/girit-adas-tarihi.html>). Bu antlaşmadan sonra başlayan Birinci Dünya savaşı ve Türkiye’nin Bağımsızlık savaşı sırasında Girit büyük bir karışıklık içinde yaşamıştır. 1923 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan anlaşmayla iki ülkede yaşayanlar zorunlu olarak

mübadeleye maruz kalmışlardır. Bu tarihsel ve uzamsal bağlamda *Kritimu* “geçmişteki bir gerçekliği”, bir yerin ürünü olarak yazın evreninde yeniden yüzeye çıkmıştır (Maingueneau 2004: 75). Roman, geçmişteki gerçekliğin 1897 ile 1923 arası yirmi altı yıllık gerilimli dönemini, iki halk üzerindeki etkisini ve dönüşümlerini Müslümanların bakış açısından anlatmaktadır.

Görüldüğü gibi ada, Ege’nin Akdeniz’e açıldığı yerde tam bir paratopik uzamda yer almaktadır. Bu uzam onun tarihsel yazgısını belirlemiştir. Bu nedenle adanın tarihini coğrafyasından ayırmak olanaklı değil. Uzamsal olarak iki anakara, iki deniz ve bir denizle bir kara arasında kalan Girit, tam anlamıyla iki arada bir yerdedir. İki halkın yaşam biçimlerini adanın konumu, iklimi, coğrafyası ve anakaradakilerin siyasi anlayışları belirlemektedir. Ayrıca, iki halk için de anakara yaşamı pek bilinmemektedir.

Kritimu, Kuyumcu Mustafa Efendi’nin oğlu İbrahim Yarmakamakîs’in bakış açısıyla Hanya’da başlamaktadır. Son derece güzel, masalsi bir uzam betimlemesi, “Girit’in çektikleri” (14)¹ ifadesiyle olacakları haber verir gibidir. Roman 1897’de Girit’in özerkliğinin ilân edilmesinden önce BİZ (Türkler (BEN) ile Rumlar (SEN)= BİZ= SEN∧BEN²) döneminde huzurludur. Müslümanlara göre “Giritlilerin hepsi aynı sayılırdı [...] İşleri, âdetleri bile benzerdi. Mübarek ayda tas tas aşure, Paskalya zamanı sepet sepet yumurta göndermiyorlar mıydı birbirlerine?” (45) Bu BİZ olma anlayışı Müslümanların büyük bir bölümünü adaya sıkı sıkıya bağlamaktadır. Örneğin Doktor Rağıp Bey adaya özerklik verilmesinden sonra bile içselleştirdiği BİZi savunmaktadır: “Fakat kimin toprağıdır bu, [...] **Bizim** değil midir? Hıristiyan-Müslüman³ **hepimiz** başka başka yerlerden gelip yerleştik⁴ Girit’e” (100). BİZ dönemindeki bütün anlaşmazlıklara karşın “Hıristiyan-Müslüman bütün esnaf” (24) Hanya’daki Kanavero çarşısında birlikte çalışmaktadır: “Hıristiyanlarla Müslümanlar gergin zamanlarda atışır, çok seyrek dövüşürler, derken topluca birbirlerini ayıplayarak yatışlırdı” (25). Bu dönemde ada ORTAK bir uzam gibi görülmektedir.

Özerkliğin ilanı ile birlikte, o zamana dek Osmanlı koruması altındaki Müslümanlar tehdit altındaki güçlerinin tükenmekte olduğunu ayırırsalar. Paratopik uzamdaki siyasal ve tarihsel sapma adada yaşayan toplumlari bir kez daha biçimlendirmeye başlar. Her iki toplum da önlerindeki günlerin kendilerine ne getireceğini bilememektedirler. Bu bilgisizlik ve korumasızlık Müslüman toplumunda kimlik sorununu tetikleyecektir. Artık iki toplum birlikte geleceklerini, hiçbir “yaşam projesi” olmadan tartışır: Meydandaki kahve “cümle Giritlilerin gelip oturduğu, üç masa ileride Hıristiyanlar Girit’in Yunanistan’a iltihakını tartışırken, yan masada Türklerin, Osmanlımı fesata son vermek için daha ne beklediğini konuştuğu bir yerdî” (31). “Kahve” bu paratopik uzamda ikinci ama daha küçük bir paratopik ortamdır. Zamanın geçirildiği paranın harcandığı, tütünün kullanıldığı yer olarak hem içeri ile dışarıyı, hem de iki toplumu ayırır ve birleştirir. (Maingueneau 2004: 76). Görüldüğü gibi, Girit PAYLAŞILAN bir uzama dönüşmüş, KABULLENME olarak adlandırılabilir gerilimin ortaya çıktığı bir dönem başlamış, BEN, ÖTEKİne dönüşmüştür. Artık BİRLİKTE BİZ olarak değil, yan yana yaşamaktadırlar (BEN

¹ Altınsay, S. (2011), *Kritimu* (Giritim Benim), İstanbul, Can yayınları. Bu romandan yapılacak alıntılar parantez içinde sadece sayfa numarası ile gösterilecektir

² ∆: Birlikte olma.

³ Yazarın Hıristiyan ve Müslümanları tire (-) işareti ile bağlanması dikkat çekicidir.

⁴ Tarafımızdan vurgulanmıştır.

(Rum))⁵ ÖTEKİ (Müslüman)). Bu dönem romanda BEN ve SEN (ÖTEKİ) olarak yaşanan en uzun dönemdir. Bu süreçte siyasi kararlar, savaşlar ve ada içindeki saldırılarla BEN ve ÖTEKİ birbirlerinden giderek uzaklaşacaklardır. BEN (Rumlar)....⁶(ÖTEKİ ya da SEN (Türkler)

O güne dek Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamakta da olsa desteğini hisseden Müslümanlar sonun başlangıcını görürler: “Girit gitti be oğlum” (24) sözcüsiye Osmanlı İmparatorluğunun gücünü sorgular, ilk kez de zaafını ortaya koyarlar: “Osmanlı ne diyordu? Neden bu hallere izin veriyordu? Âliydi madem?” (24). Anadolu Giritli Müslümanlar için bir bilinmezdir: yaşanmamış bir yer, tanık olunmamış bir zaman için kullanılan –miş çekim ekiyle anlatılır: “Havası suyu benzermiş; olurmuş olmasına [...] Ben tütün **bilmem** ama tütün de **varmış**”⁷ (33). Bir bölüm Müslüman bu iki arada bir yerden, yeri belli ama bilinmeyen bir göçe hazırlanır, diğer bölümü de “toprağını”, “evini barkını”, “havasını, denizini, dağlarını” (33) bilmediği bir yer için adasını bırakmamaya kararlıdır. Artık pek çoğu için Girit’te ölmek (35) bile olası değildir. Adada kalanlar gidenlerin yaşadıklarını ya hiç öğrenmezler ya da bilgi kırıntılarıyla yetinirler. “Göç sadece gideni değil kalanı da peşinden” (35) sürükler. Göç dalgaları hem Türkler hem Hıristiyanlar içinde kanayan “ümidi ve ümitsizliği” (42) somutlaştırır Bu ümitsizlik “Ümit” gazetesini çıkaran Hüseyin Aziz Bey tarafından örtülü olarak dile getirilir: “Bir istikamete doğru hızla sürükleniyoruz [...] Muhtariyet verildi mi, verildi. Bu demektir ki Osmanlının hakimiyeti nazarı olarak son buldu” (99). 1897 yılında henüz Girit Yunanistan’a iltihak etmediği halde, bu saptama “daha zor” (101) günler yaşanacağını habercisidir. Balkanlarda yayılan milliyetçilik akımlarının Osmanlının hatta Anadolu’nun sonunu getireceği endişesi duyulmaktadır. Müslüman halkın da bilinçlenmesi, Yunanistan ve Anadolu’dan gelen çetecilerin, “milleti silaha” (129) “kışkırtması”, siyasetçilerin durumdan faydalanması ve Müslümanların birer birer pusuya düşürülmesiyle Müslüman toplumunda eksilme başlar. Ancak Müslümanlar hem adaya bağlılıklarından hem Osmanlıdan ümitlerini kesmediklerinden, yerli Hıristiyanların çoğunun da iyi niyetiyle birbirlerini, bir bilinmezlik içinde KABULLENME sürecini ve Girit’i PAYLAŞMAYı sürdürürler. Müslümanlar “muhtariyet, bir iki çatışma derken, epeydir sakindiler [...] Kim kime düşmandı [...] Her şey birbirine karışmış anlayan anlamaz olmuştu” (131). Bu bağlamda birbirlerinden biraz uzaklaşmalarına karşın (Rum)...(Türk) Rumlar Türkleri, Türkler Rumları karşılıklı saldırı ve tuzaklardan haberdar ederek yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar. Girit henüz Yunanistan’a iltihak etmemiş olmasına karşın adadaki yöneticiler Türkleri ne yönetimde ne mecliste görmek istememektedirler. Müslümanlar ise büyük bir gayretle hak aramakta, Osmanlıya bağımlılıklarını dile getirmektedirler. Oysa Bektaşî Dedesi durumu çok iyi özetler: “Başiboş kaldık. Ne memur var ne asker [...] sahipsiziz [...] İpler koptu” (164, 165, 166). Romanın derin yapısı ikinci bir ÖTEKİleşirmeyi daha sezdirmektedir. Adanın Müslüman halkı kendi kimliklerini oluşturan bir üst gücün de (Osmanlının) kendilerini ÖTEKİleşirmiş olduğunu bilinçsiz olarak kabul etmiş olmaktadır. Artık onlar hem Rumların hem Osmanlının ÖTEKİSİdirler (İkinci ÖTEKİ). Gerek zorunluktan, gerek korkudan Müslümanlar birleşerek birbirlerini desteklerler ve bir kez daha Anadolu’ya göç etmeye başlarlar. Romandan anlaşıldığı kadarıyla gene de

⁵ Yakınlığı gösterir

⁶)....(:uzaklaşmayı gösterir

⁷ Tarafımızdan vurgulanmıştır.

Müslümanların bir bölümü her şeye karşın dilini, coğrafyasını bildikleri adalarından ayrılmak istemez. Bu paratopik uzam iki topluluğun da değer nesnesi olan paylaşılamaz adalarıdır.

1913’de Osmanlıların Balkanlardan çekilmesiyle, “Osmanlının Girit’i” (232) vermesiyle saldırılar, cinayetler, suikastlar çok etkili olmaya başlar (BEN=Rum)..... (SEN= ÖTEKİ=Türk). Ancak Birinci Dünya Savaşı ve Anadolu’da bağımsızlık savaşının başlamasıyla Türk ve Rum toplumlari farklı beklentilerle yeni bir paratopik zamana girerler. Ama “Anadolu’da çözülmeye başlayan Yunan cephesi neferleri” (234) Girit’e akın ederek Müslüman halka saldırırlar. Bu durum, Girit Rumları olduğu kadar Türkleri için de yabancı bir durum olduğu için iki toplum da endişeye kapılır. Çünkü Girit Anadolu’dan kaçanlarla, asker kaçaklarıyla iyice karışık ve karmaşık bir paratopik uzama dönüşmüştür. Kendilerini koruyamayan Türkler evlerinden çıkamamaya, çocuklarını okula gönderememeye ve işlerini eve taşımaya başlayarak ortada görünmemeye çalışırlar (BEN=Rum)..... (SEN= ÖTEKİ=Türk). Osmanlının vaz geçtiği, Giritli Müslümanların vaz geçmediği ada artık “Kanın kana karıştığı bu cehennem, şimdi herkesin mahşeriydi” (236). Böylece iki toplum hem isteyerek hem istemeyerek bir birlerinden uzaklaşmak zorunda kalır. 1921 Ağustos’unda Giritlilere benzemeyenlerin işledikleri cinayetlere, hızlanan göçe karşın hâlâ Hıristiyan ve Müslümanlar ölülerine birlikte ağlayabilmektedirler. Müslüman Giritlilerin sonunu en iyi bir cenazede, camii avlusunda bir çocuğun söylediği türkü anlatmaktadır. Sanki tüm Türklerin cenazesi kalkmaktadır.

“Yer bulamam gayri ben, **iki âlem arasında**⁸

Yerim yurdum diye bir mezarım kaldı bana

Bir mezarım kaldı bana” (260)

Müslüman Türkler, Yunanistan ile Anadolu, Anadolu ile Girit, ada ile deniz arasında korumasız, geleceksiz, ne olacakları konusunda bilgisiz ve iradesiz kalmışlardı. “Mübadele edileceklerdi” (262). Kaderlerini tayin etmekten aciz, bilinmezlik içinde darmadağındılar: “Korku, acı, ölüm ve kıyametle beraber yaşıyorlardı” (267).

1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak iki toplum birbirinden kopar: (BEN=Rum) v⁹ (SEN= ÖTEKİ=Türk). “Müslüman dininden Yunan uyruklular” (263) Anadolu’da nereye gideceklerini bilmemektedirler. “Oraların [...] havasının suyunun yabancılığı” (267) hepsini eziyordu. Onlar için “toprağından ayrılmanın acısı [...] gitmek ölümdü” (276). Şimdi bu güvensiz, iki arada bir yerde duran, artık memleketleri olmayan bu ada her şeye karşın daha bildik bir yerdir. Bu paratopik uzamın ve geçmişin kaybı çok zor gelse de ölülerinin mezarlarını Rum komşularına emanet ederler.

23 Kasım 1923 sabahı Müslüman dininden Yunan uyruklular paratopik uzamları olan Girit’i sonsuza dek bilinmeyen bir Türkiye için terk etmek zorunda kalırlar. Romanın başkahramanı İbrahim Yarmakamakis tüm zorunlu olarak mübadele edilenlerin duygularını dile getirir: “Girit mi bizim gurbetimiz, Türkiye mi? Bilmem, ah bilemem” (303).

Giritli Türklerin yaşadığı süreç bir zaman çizgisi üzerinde gösterilebilir.

SEN^BEN-----SEN) (ÖTEKİ-----SEN).....(ÖTEKİ----SEN).....(ÖTEKİ
(BİRLİKTELİK) (KABULLENME) (KABULLENME)

⁸ Tarafımızdan vurgulanmıştır.

⁹ V ayrılma işareti.

1897 öncesi (1897)

---SEN).....(ÖTEKİ-----SEN v ÖTEKİ
(KABULLENME) (KOPMA)
1923

Paratopi ve Kimlik Sorunu

Bu romanın çözümlenmesinde tüm Müslüman halk İbrahim'in kişiliğinde Özne, Girit de hem Müslüman hem Rum halkının Nesnesi olarak kabul edilmiştir. Jean-Claude Coquet kimlik sorununu öznenin nesnesiyle kurduğu ilişki çerçevesinde /istek¹⁰/, /güç/ ve/ bilgi/ ile donanımlarını dikkate alarak tanımlar. /İstek/+ /güç/ ve /bilgi/ bu biçimde dizildiğinde her şeye sahip olmak isteyen bir “arzu öznesi”ni işaret eder. Bu dizi tersine /bilgi/+ /güç/ ve /istek/ biçiminde sıralandığında “bilgi öznesi”ni gösterir. Bu iki özne türü ÖZDEŞLEME kapsamındadır. Kimliği belirleyen kavramlardan ilkinin olumsuzluğu diğer tüm kavramları olumsuzlaştırarak ÖTEKİleşmeyi gösterir. /İstek/+ /güç/ ve /bilgi/nin olumsuz olması özneyi /hiç/leştirirken, /bilgi/+ /güç/ ve /istek/in olumsuz olması /ayrılık öznesi/ni gösterir. /İstek/ dışarıdan üstün güç bir güç tarafından benimsendiğinde ve/ya da dayatıldığında /zorunluk/ haline gelir; bu üstün gücün kimliği özneyi “bağımlı bir özne” durumuna getirir. (Coquet 1984: 100) Bu açıdan bakıldığında hem Müslümanlar hem Rumlar anakaradaki güçlere bağımlı bir arzu öznelerdir. Rumlar sonunda Yunanistan ile birleşerek de hem isteklerine kavuşur, hem ÖZDEŞLİKlerini hem de arzu öznesi konumlarını korurlar. Müslüman halkın da dışarıdaki Osmanlıyı bir koruyucu, bir hami, bir üstün güç olarak görmesi, bu zorunluğu içselleştirmiş bile olsalar onları çok uzun bir süre bağımlı kılar. Bu güç kimliklerini öyle oluşturucu bir öğesidir ki sonunda bu güç ortadan kalktığında /isteksiz/, /güçsüz/ ve /bilgisiz/ bağımsız özneler olarak hiçleşirler

Zamansal ve uzamsal açıdan paratopik bir çevrede yaşayan Müslüman ve Rumlar birbirlerine “fazla gelmeden”, bağımlı bilgi ve arzu öznesi kimlikleriyle BİZ olarak (Türkler (BEN) ile Rumlar (SEN)= BİZ= SENABEN) olarak hayal edilmesi güç bile olsa 1897’ye dek yaşamışlardır. BİRLEKTELİK (ORTAKLIK) olarak adlandırılan bu dönemde iki topluluk birbirlerini özne olarak tanımıştır. Ne kendilerini birbirlerinin insafına bırakmış, ne de birbirlerine üstünlük kurmuşlardı (Landowski 1997: 38). Kısacası iki topluluk çekinceleriyle, kimliklerini ayıran sınırları kaldırmadan birbirlerini tanıyarak BİRLİKTE yaşamıştır. Ancak kimliklerinin karışmaması bu BİRLİKTELiğin koşulu ve amacıdır (Landowski 1997: 39). Roman bu döneme çok az ve dolaylı olarak değinmektedir.

Girit’e özerkliğin verilmesiyle Müslümanlar anakaradaki Osmanlılar ile birlikte yaşadıkları Rumlar arasında kalmışlardır. Böylece BİZ ilişkisi BEN ve SEN (ÖTEKİ) ilişkisine döner. İlk kez kimlik sorunu dile getirilir: “bizler kimiz, onlar kim [...] Giritli kim?” (102). Bu bilgisizlik Müslümanların kimlik yapısını olumsuz yönde etkileyerek onları romanın derin yapısında ÖTEKİ çerçevesinde “bağımlı ayrılık öznesi” konumuna oturtur. Osmanlının gücünün zayıflamasıyla “bilgisizlik” motifinin romanda sıklıkla yinlendiği görülmektedir.

¹⁰ /.../ arasında kalan terimler metin yüzeyine sözcük olarak çıkmayabilen kavramları ifade eder.

Rumca olan dil birliği çok önemlidir. Hüseyin Aziz Bey “Ümit” adlı gazetesini “bir zaman ısrarla Türkçe basmış, Rumcadan başka dil **bilmeyen**¹¹ Müslümanları çileden çıkarmıştı” (36). İbrahim de sevgilisi Cemile’ye aşkını Rumca ifade eder (i gliki mu: Gizli aşkım benim! Aşkım, ah aşkım (54)). Bu birliğe karşın farklı din, kültür ve yaşam biçimi alışkanlıklarıyla (habitus) iki toplum birbirlerini KABULLENEREK (PAYLAŞIM) yan yana yaşamlarını sürdürürler, hatta birbirlerini kollarlar.

Artık Giritli Müslümanlar, “ayrılık öznesi olarak hem kendi devletleri için hem Rumlar için bir ÖTEKİ olup paratopik bir konumdadırlar. İlk adları Türkçe, soyadları Rumca; Osmanlıdan geliyor ama Rumca konuşuyorlar. Bu çelişkiler BİRLİKTELİK döneminde ve adayı PAYLAŞMA, KABULLENME (BEN (Rum) ve ÖTEKİ (Müslüman)) dönemlerinin başlarında bir sorun değil bir yaşam biçimidir.

Ötekileşme

Sarsılmakta ve savrulmakta olan bir zaman ve uzamda tüm paratopik özelliklerine karşın İbrahim merkezde düzenini korumaya çalışsa da istemeyerek ÖTEKİleştirilmekte, “hiç”leşmektedir. “Kim kime düşmandı; kim kimin Azrail’iydi **belli değil**¹². Her şey birbirine karışmış, anlayan anlamaz olmuştur.” (131). Bu düşmanlık ortamında Müslümanların tutunacakları tek yer adalarıdır: “Şu koca toprak, hepsine birden dar geliyordu Allah kahretsin” (132). 1879-1923 arasındaki KABULLENME döneminde ve Girit’i PAYLAŞMA sürecinde BEN ve ÖTEKİ gerilimlerle uzaklaşmaya başlamış, ayrılmaya gidilmektedir. (BEN=Rum) (SEN= ÖTEKİ=Türk). İbrahim komşusu Melyetos ile konuşurken nasıl ÖTEKİleştirildiğini anlar:

“ ‘Sen istersin böyle gitsin.’

[...]

‘Gitmez. Siz Türk, biz Yunanlı olmuşuz bir kere. [...] Ölüyoruz de dönmeyiz. Giritliyiz biz!’

[...]

Bıyıklarını çekiştirirken, ‘sanki biz değiliz,’ dedi İbrahim. Melyetos geri çekilip şöyle bir süzdü İbrahim’i. ‘Değilsiniz!’ diye bağırdı” (144-145). Melyetos öldürüldüğünde karısının ilk geldiği, teselli edildiği yer ise İbrahim’in evidir.

Girit Yunanistan’a bağlandıktan sonra “bağımlı arzu öznesi” Rumların karşısında Müslümanlar “ayrılık öznesi” konumlarını bile koruyamayarak “hiç”leşmişlerdir: “itile kakıla yaşamaya katlanmak, başka ülkenin tebaası olmaya katlanmaktan daha zordu. [...] saklanarak yaşıyorlardı” (237). BEN ve ÖTEKİ iyice uzaklaşırlar ((BEN=Rum).....(SEN= ÖTEKİ=Türk)). 1921 yılında “ha bire roller değiştiğinden” (258) Müslümanlar artık bildik bir dünyada olmadıklarını iyice anlarlar. Bundan böyle Müslümanlar hiçleşme, ötekileşme pahasına bağımsız özne konumuna gelirler. Bu iki topluluk farklı eklemelenen yeni bir paratopik yapı oluşturur. Bundan böyle doğal sınırlardan değil ayrırcı çizgilerden söz edilecektir.

Müslümanlar	Rumlar
Bağımlı arzu öznesi Bağımlı ayrılık öznesi bağımsız hiçleşmiş özne	Bağımlı arzu öznesi
Girit’i yitirmiş	Girit’te kalan
Bilgisiz	Bilgili

¹¹ Tarafımızdan vurgulanmıştır.

¹² Tarafımızdan vurgulanmıştır.

Zorunlu mübadele ile iyice zayıflayan ilişki kopmaya dönüşür: (BEN=Rum) v (SEN= ÖTEKİ=Türk). Artık ikinci ÖTEKİ, BEN için bir özne, bir muhatap olmaktan çıkar. “Yunan topraklarına yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukluların” (263) mecburi mübadele edilmesine karar verilir. Derin yapıdaki dönüşüm aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Süreç Durum	Başlangıç durumu	Dönüşüm	Sonuç durumu
Uzam	ORTAKLIK	PAYLAŞMA	AYRILMA
Zaman	BİRLİKTELİK	KABULLENME (Gerilim)	KOPMA
Özneler	BİZ = (BEN (Rum) ^ (SEN Müslüman)	BEN (Rum)) (...ÖTEKİ Müslüman)	BEN (Rum) v ÖTEKİ 1 (Müslüman) BEN (Osmanlı v ÖTEKİ 2 (Giritli Müslüman)
Öznenin Kimliği	Bağımlı arzu öznesi (Rumlar) Bağımlı arzu öznesi (Müslümanlar)	Bağımlı arzu öznesi (Rumlar) Bağımlı ayrılık öznesi (Müslümanlar)	Bağımlı arzu öznesi (Rumlar) Bağımsız hiçleşmiş özne (Müslüman Türkler) Bağımlı hiçleşmiş özne (Müslüman Türkler) Bağımlı ayrılık öznesi (Müslüman Türkler)

Sondaki KOPMAyla Giritli Müslümanlar eskiden mutlu oldukları, sonra güven içinde olmadıkları çevrelerinden kendi isteklerine karşın, istemedikleri bir serüvene zorlanarak, adalarını ayıran denize nereye gittiklerini bilmeden açılırlar. “ Nereye gideceğiz biz? [...] Nereye [...] Girit’in Hanya’nın önünde uzanan denize bakıyor, deryada gidecekleri yeri araştırıyordu. O yer, ufkun arkasındaydı; **muammaydı**. [...] Türkçe **bilmeyişleri**, ‘oraların’ havasının, suyunun **yabancılığı**,¹³ hepsinin omuzlarına devasa bir yük gibi biniyor, eziyordu.” (266-267) Bu kez de hiçleşmelerine yeni bir bağımlılık eklenmiştir. Türk ve Yunan devletlerinin dayattığı zorunlu mübadele. Bilgisizlikten kaynaklanan güçsüzlük, yabancılık ve eziklik onları bir de bağımlı ayrılık öznesi konumuna oturmaktadır. Bu ikinci ÖTEKİlik onları çaresizleştiriyor, hatta birbirlerine yabancılaştırıyor, gitmenin, kopmanın acısı “ölüm acısı gibi üzerlerine çöküyordu” (276). İçselleştirilmemiş bu iki bağımlı kimlik onları iyice kırılanaştırılmaktadır.

Bağımsız hiçleşmiş özne bağımlı hiçleşmiş özne+bağımlı ayrılık öznesi

Girit’ten ayrılmadan önce İbrahim ve ailesi Hanya’nın en ünlü fotoğrafçısı Rum Luludakis’e bir fotoğraf çektiriler. Ama tüm aile öylesine mutsuz ve umutsuzdur ki sonunda fotoğrafçı onları “yaralı köpek yavrularına” (280) benzetir. Köpek yavrusu olmasalar bile derinden yaralıdır. Girit’teki insanlıklarını, kimliklerini ve hatta ÖTEKİliklerini yitirmişlerdir. “İbrahim’in bildiği her şey yok olmuş, yerini kimsesizlik almıştı.” (284). Ayrılmakta olanlar BİZ oldukları günleri hasretle anırlar (Landowski 1997: 32). ÖTEKİ olmak artık onlara hep BİZ ve BEN oldukları günleri anımsatır “Hrisula ona ilk gelinin hatırlatıyordu. Herkesin mutluluğu kolay ve yanı başında sandığı yılları. İbrahim’in henüz hiçbir şey kaybetmediği yılları.” (186).

Önce Rumlara göre Müslüman, sonra anakaradakilere göre “muhacir” olarak ÖTEKİleşmeleriyle konumları bir kez daha değişmektedir. Bildikleri bir ÖTEKİden

¹³ Tarafımızdan vurgulanmıştır.

bilmedikleri bir ÖTEKİye geçmektedirler. Girit'in zorunlu olarak ÖTEKİleştirdiği Anadolu'nun ÖTEKİsi olmaya gitmekte, kimliği belirsizleşmektedir. "Sen ne yer içersin orada, dilini bile **bilmezsin**"¹⁴. Burada kim olduğun belli, ya orada kimsin?" (36)

3 Kasım 1923 günü İbrahim kendisini Girit'li yapan kimliğini Girit'te bırakmak zorunda kalır. Hatta kendinden geçtiği bir anda bu ruhu öldürdüğünü ve Girit'e bıraktığı duygusuna kapılır. Bu bunalım derin yapıda onun kimliğindeki ayrışmaları BİZden ÖTEKİne ve sonunda hiçe dönüşümünü, BİZden ve ikinci ÖTEKİden sonsuza dek kopuşunu anlatır. O gün İbrahim gibi pek çok Giritli Türk kimliğini arada bir yerde yitirir.

İkinci bir ÖTEKİye dönüşmüş endişeli Türkler Anadolu'da yaşayan ikinci BİZ ile yeni bir kimlik oluşturmak zorundadırlar. Bu dönüşüm düşüncesi bile onları yalnızlaştırmakta, dengelerini bozmaktadır. (Landowski 1997: 43-44) Toprağını, adasını ve kimliğini yitirmiş Müslümanlara yeni bir paratopik özellik eklenmiştir: yersizlik, yurtsuzluk. Örneğin İbrahim ve ailesi önce yalnız adını duydukları Küçükkuşu'ya sonra Çanakkale'ye iskan edilirler.

Kritimu'nun yazarı romanının kahramanlarını tam gemilere binmek üzereyken bırakır. Ortamlarından kendi isteklerine karşın koparılan muhacirler artık yalnız başınadırlar. Onlara yardım eden, yol gösteren yoktur. Artık yola çıkmış oldukları için ait oldukları adalarından arkalarına bakarak tüm bağlarını koparırlar (Landowski 1997: 34). Gittikleri yeri bilmedikleri için de bir yaşam projeleri bulunmamakta tek düşünceleri ayakta kalabilmektir. Zorunlu mübadelenin en çarpıcı yanı yeni bir kimlik edinme ve içselleştirme aşamasıdır. Bu süreç Girit'li Türkleri korkutmakta hatta tehdit etmektedir.

Sonuç

Göçün isteğe bağlı olmayan yani dayatılan zorunlu mübadelenin insanları nasıl dönüştürdüğü, olumlu bir durumdan olumsuz bir duruma getirdiği *Kritimu* ile açıkça görülmektedir.

İki anakara, iki devlet arasında paratopik bir uzamda yaşayan insanların mutlu, huzurlu olduğu ada, paratopiyi yaratan anakara politikalarıyla yeni bir paratopik çerçeveye oturmaktadır. İki halkın BİRLİKteliği önce KABULLENME, sonra KOPMAYA gitmektedir. Giritli Rumlar olsun, Müslümanlar olsun her iki taraf da bağımlı özne konumundadır. Müslümanların bağımlı olduğu Osmanlı giderek güç yitirip halkını Girit'te koruyamazken Yunanistan bağımsızlığını kazanarak halkını hem korumuş hem de Girit'te kalmasını sağlamıştır. Toplulukların bağımlı olduğu taraflar arasındaki bu dengesizlik hem iki taraf hem de Girit'in iki topluluğu arasında KOPMAYA giden gerilimi yaratmıştır. *Kritimu*'da bu durum Müslümanlar açısından anlatılmıştır. Rumlar açısından bakıldığında, adanın yüzyıllar sonra Yunanistan'a geçmesi ve adada Rumca konuşulmasıyla Girit'in siyasal ve tarihsel bir dengeye oturduğu söylenebilir. Ancak adada yüzyıllarca yaşamış, adayı, komşularını ve yaşam biçimini sevmiş Türkler için bunu söylemek olanaksız. Romanı sonunda Girit'te doğmuş Rumca konuşan küçük Fatma "Ben, şimdi Türkçe mi rüya göreceğim anne?" (303) diye sorar.

¹⁴ Tarafımızdan vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Altınsay, S. (2011), *Kritim (Giritim Benim)*, İstanbul, Can yayınları.
Coquet, J.-Cl. (1984), *Le discours et son sujet I*, Paris Klincksieck.
Foucauld, M. (1969), *Archéologie du savoir*, Paris, Gallimard.
Landowski, E. (1997) *Présence de l'autre*, Paris, PUF.
Maingueneau, D. (2004), *Le discours littéraire, paratopie et scène d'énonciation*, Paris, Armand Colin.
<https://stratejisite.wordpress.com/2016/03/18/tarih-girit-elimizden-nasil-cikti/>
<http://giritliler.blogspot.com.tr/2012/08/girit-adas-tarihi.html>